

Министерство образования Республики Беларусь
БЕЛОРУССКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
Государственное учреждение образования
«РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ИНСТИТУТ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ»
Учреждение образования
«ПОЛОЦКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

**ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА
НА СТЫКЕ ЭПОХ И ЦИВИЛИЗАЦИЙ:
ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАК РЕСУРС
И РЕЗУЛЬТАТ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА**

Материалы
международной научно-практической конференции,
посвященной 250-летию М.К. Огинского
(Минск, 25-26 сентября 2015 г.)

Минск
ООО «Белнаучкнига»
2015

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

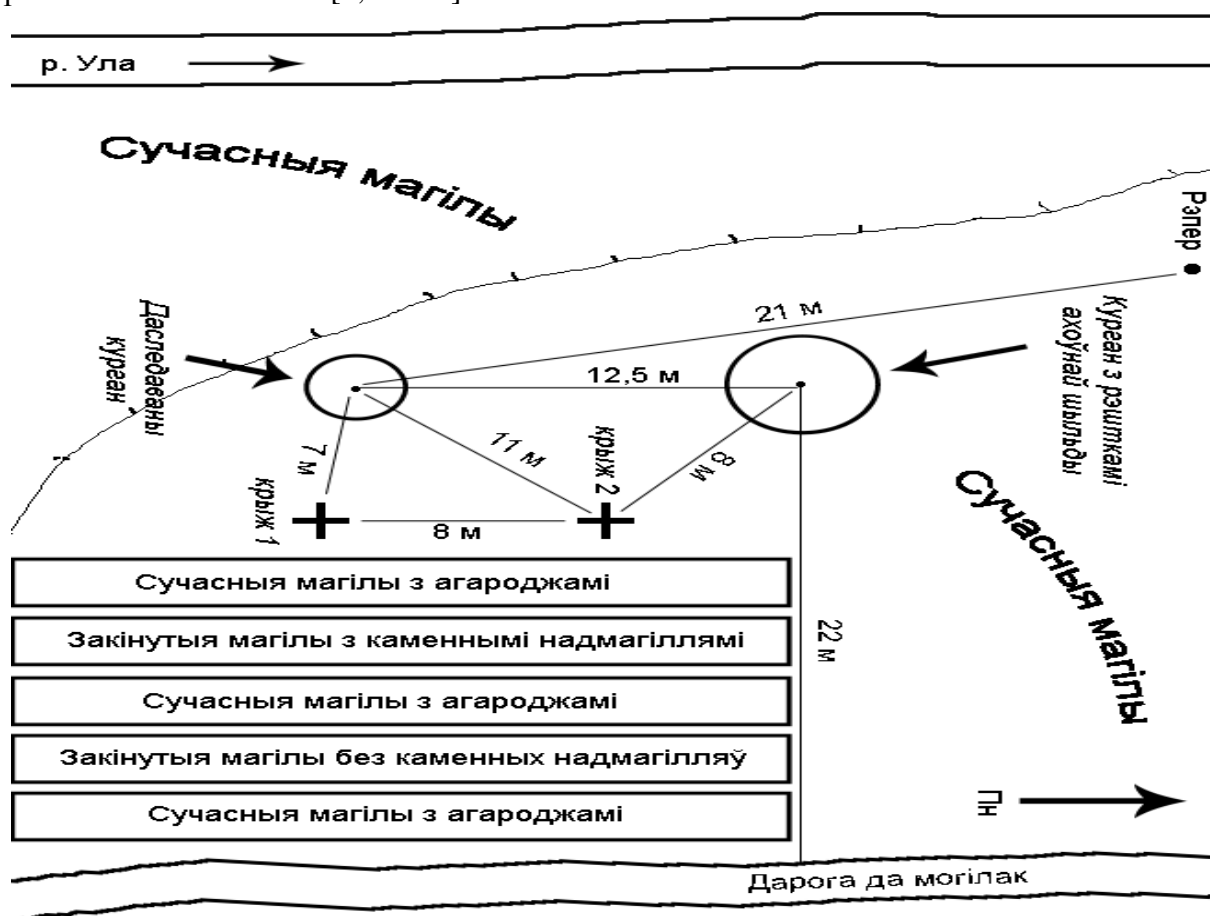
<i>Председатель:</i>	КАЛАЧЕВА И.И., д.и.н., профессор
<i>Ответственный секретарь:</i>	ГАНСКИЙ В.А., ст. преподаватель
<i>Члены редакционной коллегии:</i>	ГОЛЕНЧЕНКО Г.Я., д.и.н., профессор
	КОШЕЛЕВ В.С., д.и.н., профессор
	БОРУН Е.Н., к.и.н., доцент
	КОРСАК А.И., к.и.н., доцент
	ЛЮБАЯ А.А., к.и.н., доцент
	МИГУН Д.А., к.и.н., доцент
	СОСНО В.А., к.и.н., доцент
	ШИМУКОВИЧ С.Ф., к.и.н., доцент
	ШИШКОВ А.А., к.и.н., доцент

Публикуются статьи, содержащие новые исследования и интерпретации по истории Беларуси и сопредельных стран; раскрывающие вопросы теории и истории культуры в системе современного научного знания; результаты этнографического и археологического изучения историко-культурного наследия, исследования памятников истории и культуры как объектов краеведческой деятельности; по музееведению, консервации и реставрации историко-культурного наследия; исследования туризма в системе интерпретации и презентации историко-культурного наследия и др.

Предназначено для представителей науки, образования и органов государственного управления, докторантов, аспирантов, соискателей и магистрантов, а также для всех лиц, проявляющих интерес к рассматриваемым проблемам.

АРХЕАЛАГІЧНЫЯ РАСКОПКІ НА МОГІЛЬНІКУ КАЛЯ В. ЖАРНАСЕКАВА БЕШАНКОВІЦКАГА РАЁНА ВІЦЕБСКОЙ ВОБЛАСЦІ ў 2013 г.¹⁴

У ліпені – жніўні 2013 г. археалагічны атрад Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта праводзіў даследаванні на могільніку каля в. Жарнасекава Бачэйкаўскага сельсавета Бешанковіцкага раёна Віцебскай вобласці. Мэтай даследаванняў было вывучэнне кургана з каменнымі надмагіллямі, што вызначаюцца як знешнія прыкметы пахаванняў XIV–XVIII стст. [1, с. 126–136]. Могільнік размяшчаецца на правым беразе р. Ула на адлегласці 0,8 км на паўночны захад ад вёскі Жарнасекава і ўключае курганную групу, грунтовыя магілы з каменнымі надмагільнымі канструкцыямі і сучасныя дзеючыя могілкі (мал. 1). Курганная група ўнесена ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь і мае статус гісторыка-культурнай каштоўнасці рэгіянальнага значэння [2, с. 143].

Малюнак 1. – Археалагічныя раскопкі на могільніку каля в. Жарнасекава
Бешанковіцкага р-на Віцебскай вобл. ў 2013 г. Сітуацыйны план могільніка

Курганная група з пяці круглых насыпаў была выяўлена і абследавана ў 1972 г. М.М. Чарняўскім. У 1981 г. яе абследаваў Э.М. Зайкоўскі [3, с. 128]. У 1995 г. у межах археалагічна-этнаграфічнай экспедыцыі Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта могільнік абследаваў У.А. Лобач [4, с. 45]. На момант экспедыцыі з пяці курганоў непашкоджанымі сучаснымі пахаваннямі заставаліся два, адзін з якіх і быў

¹⁴ Работа выканана ў межах тэмы Беларускага рэспубліканскага фонда фундаментальных даследаванняў «Сельскія пахавальныя помнікі Беларускага Падзвіння XIV–XVIII стст.: лакальныя асаблівасці і развіццё пахавальнай абраднасці», дзяржаўная рэгістрацыя № 20142989 ад 14.11.2014.

даследаваны. На другім, суседнім кургане захаваўся стрыжань ад ахоўнага знака. Сам знак на момант правядзення даследаванняў адсутнічаў.

Курганная група размешчана на дзеючых могілках, на захад ад уваходу, сярод сучасных пахаванняў (мал. 1). Адлегласць ад уваходу да курганоў складае 22 м. Адлегласць паміж цэнтрамі даследаванага кургана і кургана, на якім быў усталяваны ахоўны знак, складае 12,5 м. Плошча паміж уваходам на могілкі і курганамі занятая сучаснымі і закінутымі грунтовымі пахаваннямі. Надмагільныя насыпы старых пахаванняў арыентаваныя па лініі «ўсход-захад» і размешчаны шэрагамі з поўначы на поўдзень. Ад увахода на могілкі да курганоў прасочваецца пяць шэрагаў пахаванняў, прычым шэрагі магіл сучаснага выгляду (у т.л. з агароджамі) чаргуюцца з закінутымі магіламі, зарослымі хмызняком. Некаторыя з іх пазначаны каменнымі канструкцыямі ў выглядзе абкладак і вялікіх камянёў з высечанымі крыжамі. З усходу на захад шэрагі пахаванняў змешчаны ў наступным парадку: сучасныя пахаванні; закінутыя магілы; сучасныя пахаванні з агароджамі; закінутыя магілы з каменнымі надмагіллямі, у т.л. камянямі з высечанымі крыжамі; сучасныя магілы.

Могілкі маюць значны перапад рэльефу (некалькі метраў). Адрозна на захад ад курганоў пляцоўка паніжаецца. Далей на захад працягваюцца сучасныя могілкі. Сучасныя магілы размешчаны таксама на поўдзень і на поўнач ад курганоў.

Непасрэдна каля даследаванага кургана, з усходняга боку, па лініі «поўнач-поўдзень» знаходзяцца два масіўных каменных крыжа, адлегласць паміж якімі складае 8 м. Першы з іх размешчаны на адлегласці 7 м на ўсход ад даследаванага кургана, мае вышыню надземнай часткі 0,8 м і даўжыню перакладзіны 1,1 м. Крыж несіметрычны, паўднёвая частка перакладзіны большая за паўночную. Другі размешчаны на адлегласці 11 м на паўночны ўсход ад даследаванага кургана, мае вышыню надземнай часткі 0,65 м і даўжыню перакладзіны 1,2 м.

Даследаваны курган мае паўсферычную форму. Дыяметр насыпа – 11 м, вышыня – 1,33 м. На паверхні кургана меліся камяні надмагільных канструкцый. Курган раскопваўся шырокай плошчай па контуру насыпа. Па лініях «поўнач – поўдзень» і «ўсход-захад» былі пакінуты броўкі шырынёй 0,5 м.

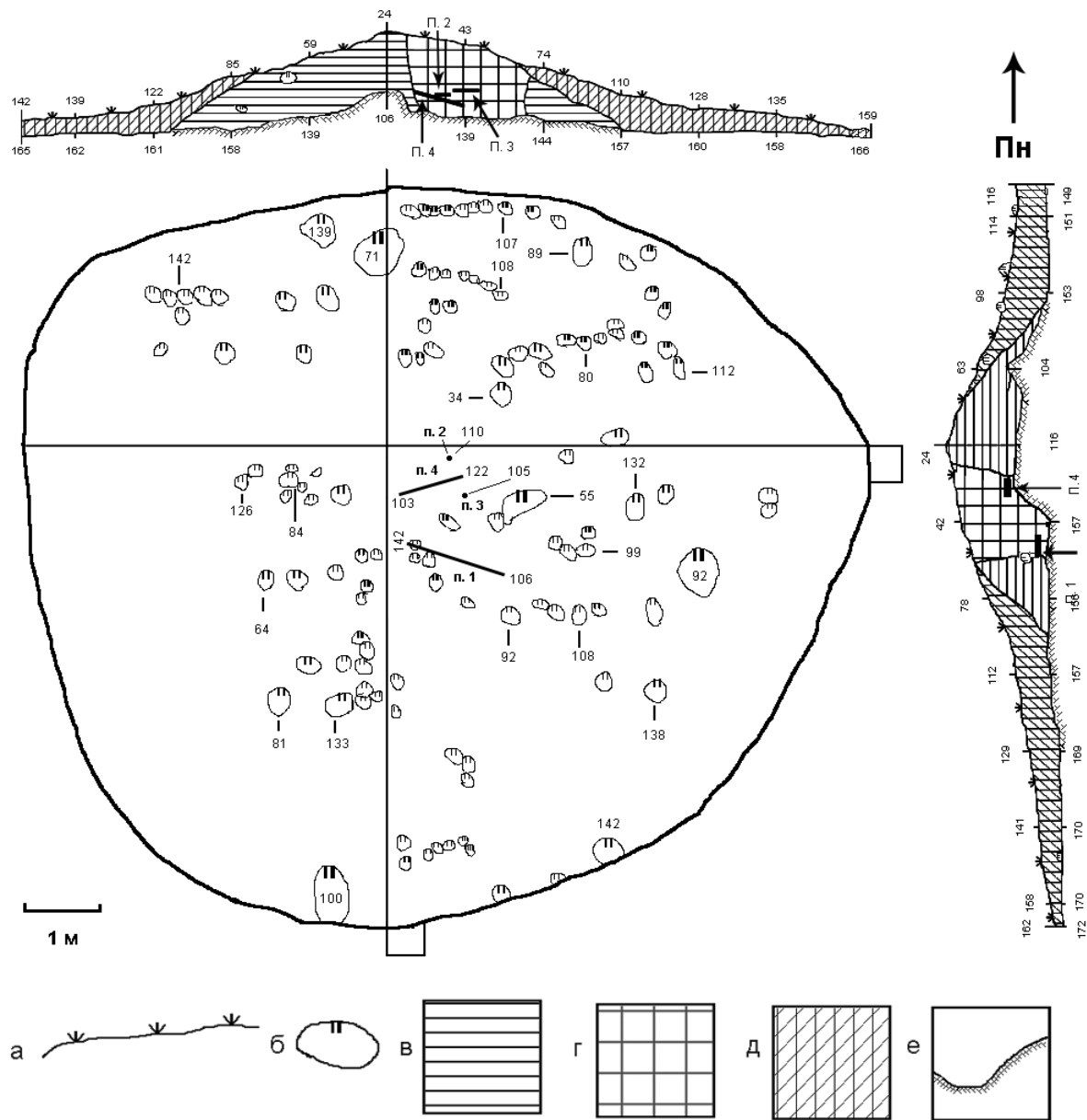
Характар каменных канструкцый, выяўленых пад слоём дзёрану, паказаў, што даследаваны насып уяўляў сабой 1) уласна курганна насып (дыяметрам 6 м) + 2) насыпы пазнейшых грунтовых пахаванняў, што прымыкалі да кургана. У выніку натуральнага разбурэння і ажыццяўлення ўпускных пахаванняў насыпы зліліся ў адзін. Гэта пацвярджаецца стратыграфіяй (мал. 2): першапачатковы курганна насып з жоўтага пяску абкружаны чорнай, насычанай арганікай глебай насыпаў грунтовых пахаванняў. Грунтовыя пахаванні па-за межамі ўласна курганнага насыпа не ўскрываліся.

У ходзе раскопак было ўскрыта 4 пахаванні, у т.л. 1 асноўнае XI-XII стст., 2 упускных XVI-XVIII стст. і 1 упускное XVIII-XIX стст. (мал. 3). Усе пахаванні былі выяўлены ў паўднёва-ўсходнім сектары кургана. Упускныя пахаванні былі пазначаны каменнымі надмагільнымі канструкцыямі.

Пахаванне 1, упускное, парнае, знаходзілася ў паўднёва-ўсходнім сектары на глыбіні 1,18 м ад вяршыні. Каменная канструкцыя ўяўляла абкладку магілы па перыметры і складалася з 14 невялікіх камянёў (0,2-0,3 м). Абкладка мела агульную (паўночную) сценку з надмагільнай канструкцыяй пахавання 3. Згодна з высновамі антрапалагічнай экспертызы¹⁵, фрагменты костак, выяўленыя ў пахаванні 1, належаць двум індывідам: мужчыне 30-40 гадоў і дзіцяці 5-6 гадоў. Візуальна ў пахаванні прасочвалася наяўнасць толькі аднаго касцяка (дарослага індывіда). Касцяк арыентаваны галавой на захад з адхіленнем да поўначы. Анатамічны парадак касцей часткова парушаны, чэрап знойдзены асобна ад астатніх касцей шкілета ніжэй за іх. Шкілет захаваўся не цалкам, практычна цалкам адсутнічаюць косткі рук і грудной клеткі. Палажэнне рук прасачыць не ўдалося, аднак фрагменты костак пальцаў выяўлены на

¹⁵ Аўтар удзячны кандыдату біялагічных навук, дацэнту В.А. Емяльянчык за праведзеную экспертызу костных парэшткаў.

тазавых костках. У нагах пахавання знойдзена 5 цвікоў ад труны з валокнамі драўніны. Цвікі невялікія, 6-9 см у даўжыню. Пахавальны інвентар адсутнічаў. Улічваючы парушаны стан мужчынскага касцяка, можна меркаваць, што дзіцячыя парэшткі былі падпахаваны ў існуючую магілу, у выніку чаго мужчынскае пахаванне было парушана.

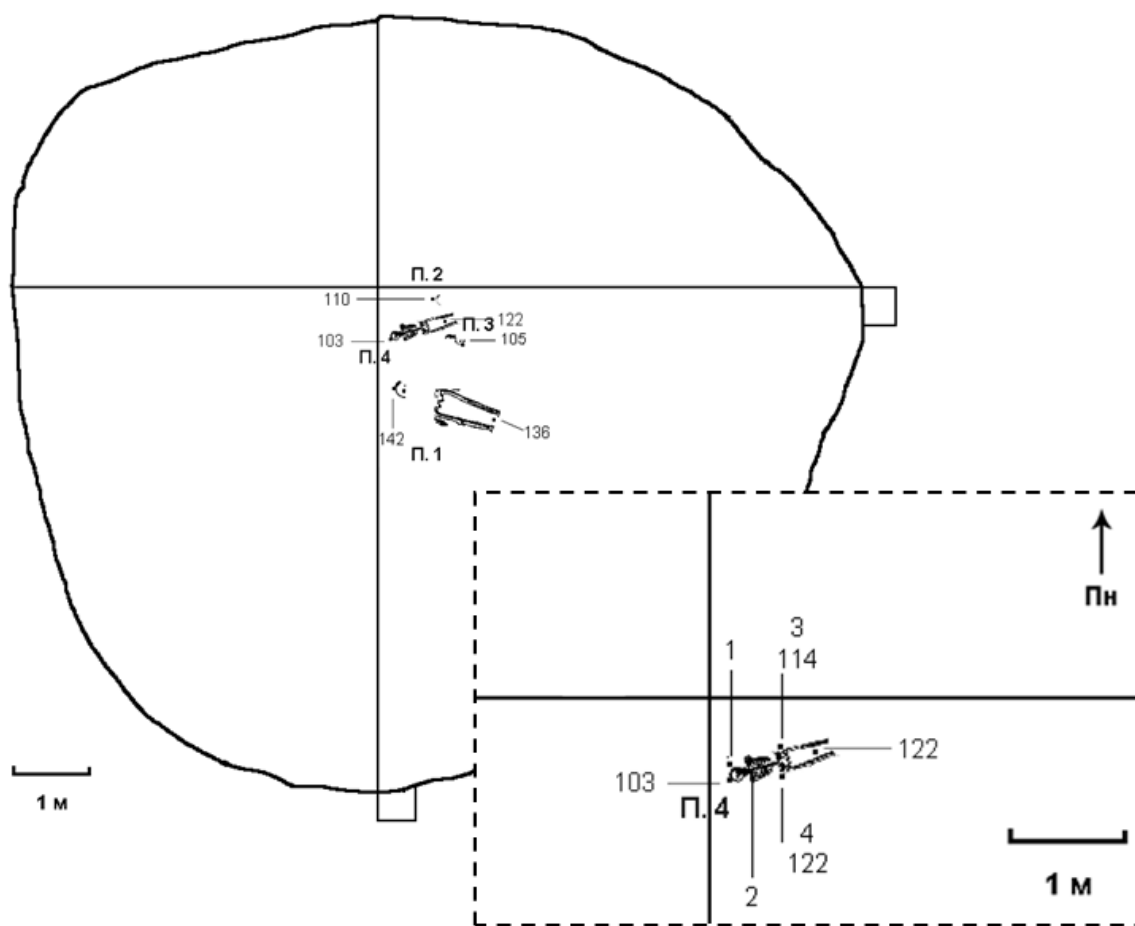

Умоўныя абазначэнні:

а - дзёран; б - камень; в - жоўты пясок; г - цёмна-шэры пясок, перакоп; д - чорная глеба; е - мацярык.

Малюнак 2. – Археалагічныя раскопкі на могільніку каля в. Жарнасекава Бешанковіцкага р-на Віцебскай вобл. ў 2013 г. План і стратыграфія даследаванага кургана

Пахаванне 2, упускное, знаходзілася ў паўднёва-ўсходнім сектары кургана на глыбіні 0,86 м ад вяршыні. Шкілет не захаваўся за выключэннем фрагмента чэрапа з фрагментамі папяровага галаўнога венчыка на ім. Выяўлены рэшткі труны. Цвікі не знойдзены. Труна арыентавана па лініі «ўсход-заход». Інвентар пахавання 2 прадстаўлены рэшткамі папяровага галаўнога венчыка з імітацыяй галаўнога ўбору. Улічваючы факт захаванасці папяровага венчыка на фрагменце лобнай косткі шкілету пры тым, што за выключэннем згаданай косткі касцяк не захаваўся, пахаванне 2 можна датаваць канцом XIX – пачаткам XX ст.

Малюнак 3. – Археалагічныя раскопкі на могільніку каля в. Жарнасекава Бешанковіцкага р-на Віцебскай вобл. ў 2013 г. План размяшчэнне пахаванняў

Пахаванне 3, упускное, парнае, знаходзілася ў паўднёва-ўсходнім сектары кургана на глыбіні 0,81 м ад вяршыні. Пахаванне маркіравалася камянем, які меў высечаны шасціканцовы крыж з роўнымі папярочнымі перакладзінамі. Камень быў знойдзены ў паваленым стане, аднак можна меркаваць, што крыж першапачаткова быў арыентаваны на ўсход. Пахаванне практычна не захавалася і было прадстаўлена асобнымі косткамі чэрапа і посткраніяльнага шкілету. Анатамічны парадак касцей парушаны. Рэшткі труны, пахавальны інвентар адсутнічалі. У адпаведнасці з данымі антрапалагічнай экспертызы, выяўленыя ў пахаванні 3 фрагменты костак належалі двум індывідам: даросламу чалавеку нявызначанага полу і дзіцяці 3-4 гадоў. Візуальна наяўнасць двух касцякоў у пахаванні не прасочвалася.

Пахаванне 4, асноўнае, знаходзілася ў паўднёва-ўсходнім сектары кургана на глыбіні 0,79 м ад вяршыні (вынаска мал. 3). Касцяк быў змешчаны на гарызонце і арыентаваны галавой на захад з невялікім адхіленнем да поўдня. Шкілет збольшага захавалася. Левая рука была выпягнута ўздоўж цела, косткі правай рукі адсутнічалі. Рэшткі труны не выяўлены. Паводле высноў антрапалагічнай экспертызы пахаванне належала дзіцяці ва ўзросце 7 гадоў.

Інвентар пахавання 4 прадстаўлены: скроневым бранзалетападобным кальцом крывіцкага тыпу, выяўленым ля левай скроні. Кальцо выраблена з меднага дроту і мае пакрыццё з металу белага колеру (вынаска мал. 3, пазначана № 1); выяўленымі ў раёне грудной клеткі зоннымі шматчасткавымі пацеркамі, вырабленымі з празрыстага шкла сіняга колеру (15 штук) (вынаска мал. 3, № 2); каменнай пацеркай чорнага колеру, знойдзенай у раёне грудзей; шчытковым пярсцёнкам з меднага сплаву з завязанымі канцамі, выяўленым каля костак левай рукі (вынаска мал. 3, № 4); дэталлю касцюма (?) ў выглядзе палутараабаротнага кальца з дроту з меднага сплаву, выяўленай у раёне грудзей;

фрагмента жалезнага нажа, на якім захаваліся валокны драўніны ад тронак (вынаска мал. 3, № 3). Названы пахавальны інвентар дазваляе датаваць пахаванне 4 XI-XII стст.

Акрамя таго, у ходзе разбора насыпу былі выяўлены шматлікія асобныя косці і фрагменты касцей, у т.л. непасрэдна пад слоём дзёрану, што сведчыць аб тым, што касцякі парушаліся пры ажыццяўленні пазнейшых упускных пахаванняў.

Асобныя камяні фіксаваліся на ўзроўні дзённай паверхні, аднак дэталёва каменныя канструкцыі выявіліся пасля зняцця дзёрану (мал. 2). У паўночна-ўсходнім сектары, каля паўночнага краю насыпу, была зафіксавана канструкцыя ў выглядзе абкладкі магілы па перыметры. Канструкцыя была арыентавана па лініі «ўсход-захад» і складалася з 18 камянёў памерамі 0,2–0,3 м і двух камянёў большага памеру (0,4–0,6 м), якія размяшчаліся з усходняга і заходняга бакоў і маркіравалі галаву/ногі пахавання. Камень, які размяшчаўся з захаду, меў высечаны крыж з Т-падобным завяршэннем ўсіх перакладзін. Крыж быў высечаны з усходняга боку камяня.

У паўночна-ўсходнім сектары, на поўдзень ад згаданай абкладкі, размяшчалася яшчэ адна канструкцыя. Яна складалася з 14 камянёў, якія ўтваралі паўвал (мал. 2). З заходняга боку канструкцыі размяшчаўся камень з высечаным крыжам. Як і ў першым выпадку, крыж быў высечаны з усходняга боку і меў Т-падобнае завяршэнне перакладзін.

Чацвёртая канструкцыя фіксавалася ў паўднёва-ўсходнім і паўднёва-заходнім сектарах ля паўднёвай мяжы насыпу. Яна складалася з 7 невялікіх камянёў (0,1–0,2 м), што ўтваралі абкладку магілы з паўночнага краю і камяня з высечаным крыжам, які пазначаў усход магілы. Крыж быў высечаны з заходняга боку камяня.

Акрамя таго, у паўночна-ўсходнім і паўднёва-ўсходнім сектарах фіксаваліся камяні, якія складана аднесці да той або іншай надмагільнай канструкцыі.

У паўночна-заходнім сектары была зафіксавана канструкцыя-абкладка з 11 невялікіх камянёў памерамі каля 0,2 м. У паўднёва-заходнім сектары назіралася скапленне камянёў, якое нагадвала незамкнутыя з заходняга боку абкладкі двух магіл з агульнай сценкай.

Масавыя знаходкі прадстаўлены фрагментамі керамікі (сценка, венцаў і донцаў керамічнага начыння, агулам – 54 пазіцыі). Асноўная маса керамічнага матэрыялу выяўлена ў паўднёва-ўсходнім і паўночна-ўсходнім сектарах кургана у дзёране і пад ім на глыбіні да 0,2 м ад узроўня дзённай паверхні выяўлены шматлікія фрагменты керамікі. Нязначная глыбіня залягання, пераважная канцэнтрацыя ў сектарах з каменнымі канструкцыямі, у т.л. у сектары з пахаваннямі, дазваляе інтэрпрэтаваць гэтыя фрагменты керамікі як памінальны інвентар. Сярод керамічнага матэрыялу, які дазваляе датаваць пахаванні, адзначым наступныя знаходкі:

– фрагменты сценка і донца керамічнага начыння, выяўленыя ў паўднёва-ўсходнім сектары ў дзёране. Маюць шурпатую, дрэнна загладжаную паверхню. Цеста дрэнна абпалена, з дамешкамі жарствы. Фрагменты керамікі могуць быць датаваны XVI-XVIII стст.;

– 2 фрагменты венца керамічнага начыння, выяўленыя ў паўднёва-ўсходнім сектары. Маюць шурпатую, дрэнна загладжаную паверхню. Звонку маюцца сляды загладжвання і рэшткі белага пакрыцця (ангобу?) белага колеру. Цеста з дамешкамі буйной жарствы. Фрагменты керамікі, магчыма, адносяцца да міскі або талеркі і могуць быць датаваны XVIII ст.

– 2 фрагменты венца керамічнага начыння, выяўленыя ў паўднёва-ўсходнім сектары кургана. Маюць гладкую, добра загладжаную паверхню. З унутранага боку венца глазуравана, з вонкавага – пакрыта па верху венца белым ангобам. Чарапок на злеме шчыльны, аднародны, добра абпалены. Паліва светла-карычневая, па краю венца – светла-шэрая. Фрагменты керамікі могуць быць датаваны XIX–XX стст.;

– 4 фрагменты донца і сценкі керамічнага начыння, выяўленыя ў паўднёва-ўсходнім сектары кургана ў дзёране. Мае гладкую, добра загладжаную паверхню, глазураваную з унутранага боку. Чарапок на злеме шчыльны, аднародны, добра абпалены. Паліва цёмна-карычневага колеру на сценках і карычневая на донцы. Прасочваецца пераход паміж колерамі. Фрагменты керамікі адносяцца да XIX–XX стст. У паўночна-заходнім сектары на гарызонце выяўлены 2 фрагменты венцаў і 5 фрагментаў

сценак ляпнога керамічнага гаршка. Паверхня загладжана неахайна, вельмі няроўная. Цеста дрэнна абпалена, з дамешкамі буйной жарствы. Фрагменты венцаў невялікія і маюць няроўны край. Даныя фрагменты керамікі адначасовыя асноўнаму пахаванню (4) і могуць адносіцца да яго інвентару.

Даследаваны помнік уяўляе сабой складаны пахавальны комплекс, рэканструяваць працэс узнікнення якога можна наступным чынам:

1. першапачатковым з’яўляецца пахаванне 4 з інвентаром, характэрным для крывіцкіх пахавальных помнікаў XI–XII стст. Пахаванне курганнае, было ажыццёўлена на гарызонце;

2. у XVI–XVIII стст. былі ажыццёўлены ўпускныя пахаванні 1 і 3, якія парушылі першапачатковы курганна насып. Улічваючы парушаны анатамічны парадак касцякоў, наяўнасць у згаданых пахаваннях касцей двух людзей, факт наяўнасці фрагментаў шкілету над слоём дзёрану, больш раннія ўпускныя пахаванні былі пашкоджаны пазнейшымі. Пахаванні пазначаюцца каменнымі абкладкамі. Фрагменты керамікі XVI–XVIII стст. з’яўляюцца рэшткамі памінальнага інвентару;

3. У XVIII–XIX стст. з поўначы і поўдня курганнага насыпу ажыццяўляюцца грунтовыя пахаванні, маркіраваныя каменнымі абкладкамі (якія не даследаваліся за выключэннем разбора прымыкаючых да кургана насыпаў і каменных абкладак). Фрагменты керамікі XVIII–XIX стст. з’яўляюцца рэшткамі памінальнага інвентару гэтых пахаванняў;

4. у XIX - пачатку XX ст. у насып кургана ажыццяўляецца пахаванне 2 (з папяровым галаўным венчыкам);

5. наяўнасць дзіцячых костак у пахаваннях дарослых, у т.л. мужчын, пры парушаным анатамічным парадку касцей сведчыць аб ажыццяўленні падпахавання дзяцей у існуючыя пахаванні, магчыма, да іх продкаў.

Літаратура

1. Археалогія Беларусі. У 4 т. Т. 4. Помнікі XIV–XVIII стст. / В.М. Ляўко [і інш.]; Пад рэд. В.М. Ляўко [і інш.]. — Мінск: Беларуская навука, 2001. — 597 с.; іл.
2. Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь / склад. В.Я. Абламскі, І.М. Чарняўскі, Ю.А. Барысюк. — Мінск: БелТА, 2009. — 684 с.; іл.
3. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Віцебская вобласць. — Мінск: БелСЭ, 1985. — 496 с.; іл.
4. Лобач, У. Да вынікаў археалагічна-этнаграфічнай экспедыцыі ў мястэчку Бачэйкава і яго ваколліцах / У. Лобач // Матэрыялы II міжнароднай канферэнцыі па праблемах музеіфікацыі ўнікальных гістарычных тэрыторый. — Полацк, 1996. — С. 45–48.